

***

До проблеми українсько-польських стосунків у роки Другої світової війни

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2019.06.004>

УДК: 930.2:[341.485:355.4](477.82:438)«1943»

Андрій Козицький

кандидат історичних наук,

доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн,

Львівський національний університет ім. І.Франка

(Львів, Україна), kozyckyj@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4535-8279>

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943 р. НА ВОЛИНІ: АНАЛІЗ ЗА МЕТОДИКОЮ ГЕНОЦИДНИХ СТУДІЙ

Анотація. *Мета дослідження* – здійснити оцінку українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни, зокрема подій 1943 р. на Волині, відповідно до методології геноцидних студій. **Методика дослідження** спирається на загальні наукові методи аналізу, порівняння та узагальнення. Також застосовано порівняльно-історичний, структурний і системно-функціональні методи. **Наукова новизна.** Уперше проведено аналіз українсько-польського конфлікту 1943 р. на Волині, виходячи з відповідності цих подій типологічним характеристикам геноцидних дій: структурі явища, взаємозалежності та динаміці розвитку його складових частин, особливостям, які проявляються на певних етапах підготовки і здійснення геноциду. **Висновки.** Здійснення геноциду неможливе без тривалого підготовчого періоду та без застосування специфічних соціальних механізмів, котрі не виникають самочинно, а стають результатом цілеспрямованої діяльності державного апарату. Український націоналістичний рух не мав чітко сформульованої антипольської ідеології, яка примусово нав'язувала б концепцію українського домінування та соціально-культурної маргіналізації польського населення, що, своєю чергою, є безумовною підставою для організації та пропагандистського виправдання геноцидних дій. Українська сторона ніколи не здійснювала жодних заходів, котрі можна було б кваліфікувати як підготовку до геноциду (заохочення соціального виключення та дискримінації польського населення, що мали б послабити його здатність до опору; пропагандистська дегуманізація та дискредитація волинських поляків; послідовне формування образу ворога тощо). Українські націоналісти не намагалися створити соціальних механізмів, які можна було б використати для посилення вразливості й беззахисності поляків, що мешкали на Волині, їх суспільної ізоляції та маргіналізації. У 1943 р. українські повстанці на Волині не мали організаційних ресурсів і

військового потенціалу, які давали б їм можливість учинити систематичну, скоординовану, тривалу у часі кампанію геноцидних дій щодо польського населення краю. Українська сторона під час Другої світової війни не здійснювала ефективного контролю над волинськими теренами, а також не володіла монополією на насилля. Окремо слід підкреслити, що масове насилля цього періоду на Волині не було одностороннім. Таким чином, оцінювати антипольські акції українського партизанського руху на Волині 1943 р. як заздалегідь спланований та організований геноцид, підстав немає.

Ключові слова: геноцидні студії, українсько-польський конфлікт, Волинь, Друга світова війна.

Для збалансованої та всебічної оцінки українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни, зокрема подій 1943 р. на Волині, важливим інструментом може стати методологія, яка використовується при теоретичному вивченні явища геноциду в рамках геноцидних студій (genocide studies). Кваліфікація та інтерпретація злочину геноциду передбачає проведення ретельного аналізу структури цього явища, дослідження його складових частин, динаміки й механізмів їх реалізації, визначення особливостей, які проявляються на певних етапах підготовки та здійснення геноцидних дій.

Розглядаючи злочин геноциду як історичне явище, доводиться визнати, що він має демонструвати певні універсальні особливості, однаковою мірою характерні для кожного з усіх окремих випадків геноцидних дій. Як влучно зауважив російський та американський соціолог П.Сорокін (1889–1968 рр.), «неповторюваний у цілому історичний процес складається з повторюваних елементів»¹. Так само, як усі революції, що відбулися у світі впродовж XIX–XX ст., мали помітні спільні риси, усі геноциди XX ст. також відзначалися характерними типологічними особливостями. Сьогодні зі впевненістю можна стверджувати, що здійснення геноциду неможливе без тривалого підготовчого періоду та без застосування специфічних соціальних механізмів, котрі не виникають довільно, а стають результатом цілеспрямованої діяльності державного апарату. Тоталітарні та авторитарні режими, які вчиняли злочини геноциду у XX ст., незмінно дотримувалися однакової схеми дій і застосовували ті самі прийоми, що їх можна визначити шляхом аналізу урядової політики. Відтворивши «класичну» схему геноцидних дій, ми можемо порівняти її з реальним перебігом українсько-польського протистояння періоду Другої світової війни, зокрема трагічними подіями 1943 р. на Волині.

Підсумовуючи сучасні тенденції теоретичного осмислення явища геноциду, британський соціолог М.Шоу (нар. 1947 р.) наголосив на тому, що найважливішою передумовою геноцидних дій виступає наявність у суспільстві певних, специфічних соціально-політичних структур і соціальних механізмів. На думку дослідника, це навіть важливіше, аніж суб'єктність та мотивація практичних виконавців геноциду, котрі виникають лише вторинно².

¹ Сорокін П. Социология революции. – Москва, 2008. – С.27.

² Shaw M. From Comparative to International Genocide Studies: The International Production of Genocide in 20th Century Europe // European Journal of International Relations. – Vol.18. – №4. – 2011. – P.645–668.

Фахівці, які займаються геноцидними студіями, сходяться в тому, що неодмінними обставинами-ознаками геноциду є широко маніфестована ідеологічна першооснова відповідних дій, яка прямо свідчить про намір фізичного знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи; беззахисність і вразливість жертв, що стає наслідком їх суспільного виключення та віктимізації; суттєва перевага організаторів геноцидних дій у силі, організованості, можливостях координувати свої дії і тривалий час підтримувати їх високу інтенсивність на великих за площею територіях; систематичність, послідовність геноцидних дій, скерованих проти призначеної до винищення групи; монополія на застосування насилля. Здійснення всіх згаданих умов потребує великих ресурсів та організаційних можливостей, тому на практиці може бути реалізоване тільки суверенною державною владою, яка забезпечує ефективний контроль над територією, де відбувається геноцид.

Геноцид є тривалим процесом зі складною структурою, котра не обмежується самим лише масовим винищенням національної, етнічної, расової, релігійної групи. Американська дослідниця Ш.Розенберг (1967–2015 рр.) визначила це так: «Геноцид є процесом, а не подією»³. Ця ідея настільки очевидна, що на ній наголошував ще Р.Лемкін (1900–1959 рр.) – польський та американський правник, який у 1944 р. першим використав визначення «геноцид» на позначення свідомого та організованого масового винищення цивільного населення («Скоординований план різноманітних дій, спрямованих на руйнування основних підвалин життя національних груп, із метою знищення самих цих груп. Мета такого плану полягає в розпаді політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національних почуттів, релігії та економічного існування національних груп, а також ліквідації особистої безпеки, свободи, здоров'я, гідності й навіть життя людей, що належать до таких груп»⁴).

Ідею Р.Лемкіна про складну структуру геноциду як історичного явища розвинув на початку 1960-х рр. один із найавторитетніших у ХХ ст. дослідників Голокосту американський політолог та історик Р.Гільберг (1926–2007 рр.), який запропонував виділяти в геноциді чотири стадії, кожна з яких є необхідною, адже без неї неможливий перехід до наступної. На першій стадії – *визначення* – обрану для подальшої «екстермінації» людську групу відмежовують від решти населення та символічно позначають як ворога. Упродовж стадії *експропріації* представників попередньо визначеної групи позбавляють можливостей використовувати свої професійні вміння та навички для утримання економічної самостійності, створюють перешкоди в доступі до освіти, ліквідовують усі суспільні надбання та переваги цієї групи, себто всіляко послаблюють у такий спосіб, аби мінімізувати можливості опору з її боку. Як правило, цей етап реалізується через законодавче регулювання, що запроваджує на певній території правовий апартеїд, позбавляючи представників соціально упослідженої групи юридичного захисту та прав,

³ Rosenberg Sh.P. Genocide Is a Process, Not an Event // Genocide Studies and Prevention: An International Journal. – Vol.7. – Iss.1. – 2012 (April). – P.16.

⁴ Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe. Law of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress. – Clark: The Lawbook Exchange, Ltd, 2005. – P.79 [репринт вид. 1944 р.].

котрими користується загал населення. Стадія, яку Р.Гільберґ визначив як *концентрація*, передбачає зосередження призначених до винищення людей на визначених територіях та обмеження їх у праві на вільне пересування. Лише по тому, як зазначені стадії завершено, відбувається масове фізичне *винищення* представників соціально упослідженої, економічно та політично ослабленої, територіально локалізованої людської групи. Усі стадії геноцидних дій обов'язкові, навмисні та плановані⁵.

У лютому 1996 р. американський юрист і правозахисник Г.Стентон (нар. 1950 р.) запропонував уряду США доповідь, де обґрунтував вісім стадій, котрі, на його думку, проходить будь-який із випадків геноциду. Автор мав значний досвід вивчення цього явища, адже в 1980-х рр. він виконував науковий проект документування та дослідження геноциду в Камбоджі, котрий реалізував Єльський університет, а впродовж 1992–1999 рр. працював у Державному департаменті США, займаючись там справами геноциду в Руанді та іншими випадками масового насилля в Африці (Бурунді, Центральноафриканська Республіка, Мозамбік). Свою доповідь Г.Стентон створив на основі узагальнюючого аналізу перебігу геноциду народу тутсі в Руанді. Фахівець підкреслював, що виокремлення поступових стадій підготовки до масового винищення дозволяє «діагностувати» наближення геноциду. Крім цього, для кожної зі стадій підготовки геноциду він запропонував активні контрзаходи, котрі, на його думку, мали б зупинити розгортання геноцидних дій.

Відповідно до аналізу Г.Стентона підготовчий період до геноциду складається з шести етапів: *класифікація* (поділ населення на «ми» та «вони» на основі національності, раси, віри тощо), *символізація* (на цьому етапі відбувається чітка суспільна градація, групи, котрі призначені для суспільного виключення соціально стигматизуються (через утвердження стереотипів із негативними ознаками виділяються із загалу, часто отримують візуальні символи упослідженої ідентифікації), *дегуманізація* (суспільно виключеній групі, її представникам приписують нелюдські форми поведінки, котрі, буцімто, дискваліфікують їх як «цивілізованих» людей; усіх членів цієї групи починають ототожнювати з неморальною поведінкою, соціальними проблемами тощо), *організація* (створення спеціальних груп бойовиків, найчастіше парамілітарних утворень, що діють за завданням уряду, для здійснення геноциду; підготовка практичних планів масового винищення, складання проскрипційних списків та ін.), *поляризація* (посилення пропагандистської дискредитації групи населення, призначеної до знищення; критика поміркованих сил у власному середовищі, завдяки чому досягається нейтралізація противників насильницького розв'язання конфлікту), *підготовка* (відмежування потенційних жертв соціальними засобами із загалу населення країни; їх обеззброєння, позбавлення ресурсів для самозахисту; про плани фізичного винищення противників починають говорити відкрито). Сьомим етапом є сам *геноцид*, а восьмим – його *заперечення*. У квітні 2012 р. Г.Стентон вирішив додати до своєї схеми ще дві стадії підготовки геноциду. Основною метою *дискримінації* (як третьої стадії,

⁵ Hilberg R. The Destruction of the European Jews. – Vol.I. 3ed. – New Haven, 2003. – P.79.

котра відбувається після символізації та перед дегуманізацією) є позбавлення членів призначеної до винищення групи політичних і громадських прав шляхом встановлення для неї юридично зафіксованих обмежень. На етапі *переслідування* (як восьмої стадії, що передує фізичному винищенню) організатори геноцидних дій руйнують соціальні зв'язки всередині дискримінованої групи, аби додатково послабити її можливості опору⁶.

Дещо відмінну схему генези геноциду 2009 р. висунув американський політолог та історик Д.Гольдгаген (нар. 1959 р.). Згідно з його концепцією, геноцид відбувається в п'ять етапів. Перший – *виключення* – полягає в руйнуванні політичних, соціальних, релігійних і культурних ідентичностей групи, аби сформуванню сприйняття її членів як ворожого, шкідливого елемента. На позначення цього етапу Д.Гольдгаген уживає власний термін «елімінаціонізм», що його він уперше використав у власній праці 1996 р.⁷ Другий етап геноцидних дій – *репресії* – спрямований на політичну та правову сегрегацію переслідуваної групи, розрив її соціальних зв'язків із рештою населення, економічне й соціальне послаблення. Третій – *вигнання* – полягає в депортації цільової групи з місць її постійного проживання. Четвертий етап – *запобігання відтворенню* – має на меті штучне погіршення умов життя групи людей, призначених до знищення. П'ятий – *екстермінація* – власне масове винищення⁸.

Проблемами теорії геноциду на початку ХХІ ст. активно займався американський психолог угорського походження Е.Стауб (нар. 1938 р.). Тривалий час вивчаючи питання політичного насилля, дослідник визначив наступні передумови геноциду: існування у суспільстві чіткого переконання, що представники певної групи, зважаючи на своє упривілейоване становище, зазнають значно менших проблем і збитків соціально-економічного характеру, аніж решта населення; наявність ідеології, яка легітимізує упереджене й негативне ставлення до призначеної на знищення групи, а також присутність «натхненників геноциду» – домінуючої у суспільстві групи, котра генерує насилля⁹. Окремо Е.Стауб наголосив на важливості існування соціально-культурних передумов геноциду, а саме суттєвих відмінностей у рівні, способі життя, заможності тощо між призначеною до винищення групою й рештою населення. На думку фахівця, спосіб життя жертв і катів має серйозно відрізнятися у сенсі розподілу прав та привілеїв¹⁰. Важливим висновком Е.Стауба, який він теоретично обґрунтував, стало те, що геноцидне насильство ніколи не виникає спонтанно. Геноцид розвивається поступово: починаючи від дискримінації далі переходить у переслідування, які початково можуть мати тільки символічну форму й радикалізуються з часом, зрештою сягнувши рівня масового винищення¹¹.

⁶ Stanton G.H. The Eight Stages of Genocide // The genocide studies reader / Ed. by S.Totten, P.R.Bartrop. – New York; London, 2009. – P.127–129.

⁷ Goldhagen D.J. Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust. – New York, 1996. – 622 p.

⁸ Goldhagen D.J. Worse than War: Genocide, Eliminationism, and the Ongoing Assault on Humanity. – New York, 2009. – P.17–18.

⁹ Staub E. The Origins and Prevention of Genocide, Mass Killing and Other Collective Violence // Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology. – Vol.5. – Iss.4. – P.305–307.

¹⁰ Ibid. – P.309.

¹¹ Ibid. – P.307.

Свій внесок у визначення передумов геноциду зробив афганський історик і філософ, котрий тривалий час працював у США – М.Г.Какар (1929–2017 рр.). Він наголошував на соціально-культурних передумовах геноциду, заявляючи, що найважливішою умовою масового винищення цивільного населення стає суспільна атмосфера нетерпимості й ворожості, яка може розвинутиися або з національної культури, котра не надає великого значення людському життю, або ж може бути штучно створена засобами тоталітарної пропаганди. Принциповим моментом цієї суспільної атмосфери є відчуття вищості над призначеною до винищення групою: члени домінуючого суспільства повинні сприймати своїх потенційних жертв менш повноцінними – як «язичників», «дикунів», «варварів», «невіруючих», «дегенератів», «ритуальних убивць», «расових покидьків», «класових ворогів», «контрреволюціонерів» тощо. Однак самого по собі цього недостатньо для того, щоб злочинці вчинили геноцид, адже вони повинні мати сильну централізовану владу та бюрократичну організацію, а також осіб із патологічними схильностями. Також необхідною умовою є кампанія зневаги й дегуманізації жертв¹².

Переважає більшість дослідників теорії геноциду вказують на те, що організатором геноцидних дій може бути тільки держава. На цьому свого часу наголошував Р.Лемкін¹³. Визначальну роль державного апарату у плануванні та здійсненні геноциду підкреслювали у своїх студіях соціологи К.Йоганссон, Дж.Портер, М.Шоу, І.Веллімен, політологи Б.Гарфф і Т.Гарр, релігієзнавець М.Добковський, історики Ф.Челк, М.Левін, Е.Геллагер та ін.¹⁴ Австралійський дослідник геноцидів Т.Барта взагалі запропонував спеціальне визначення – «геноцидна держава»¹⁵.

Ключову роль централізованої влади та бюрократичного апарату у здійсненні геноциду відзначив ще у середині 1970-х рр. американський соціолог І.Горовітц (1929–2012 рр.). Проблема використання державного апарату в геноцидних цілях він присвятив монографію, що вийшла друком 1976 р.¹⁶

¹² *Kakar M.H.* The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979–1982. – Berkeley, 1997. – P.215.

¹³ *Lemkin R.* Genocide // *American Scholar*. – Vol.12. – №2. – 1946 (April). – P.228.

¹⁴ *Chalk F., Johansson K.* The History and Sociology of Genocide. – New Haven, 1990. – 461 p.; *Idem.* A Typology of Genocide and Some Implications for the Human Rights Agenda // *Genocide and the Modern Age: Etiology and Case Studies of Mass Death* / Ed. by I.Walliman, M.Dobkowski. – Westport, 1987. – P.3–20; *Porter J.N.* The Genocidal Mind: Sociological and Sexual Perspectives. – Lanham, 2006. – 267 p.; *Shaw M.* What is Genocide? – Cambridge, 2007. – 176 p.; *Genocide and the Modern Age: Etiology and Case Studies of Mass Death* / Ed. by I.Walliman, M.Dobkowski. – Westport, 1987. – 340 p.; *Harff B., Gurr T.R.* Toward Empirical Theory of Genocides and Politicides: Identification and Measurement of Cases since 1945 // *Studies Quarterly*. – Vol.32. – Iss.3. – 1988 (September). – P.359–371; *Levene M.* Genocide in the Age of the Nation State: The Meaning of Genocide. – Vol.1. – London; New York, 2005. – 288 p.; *Idem.* The crisis of genocide. – Vol.I: Devastation: the European rimlands 1912–1938. – Oxford, 2013. – 545 p.; Vol. II: Annihilation: the European rimlands 1939–1953. – Oxford, 2013. – 535 p.; *Gallagher A.* Genocide and Its Threat to Contemporary International Order. – London, 2013. – 241 p.

¹⁵ *Barta T.* Relations of Genocide: Land and Lives in the Colonization of Australia // *Genocide and the Modern Age: Etiology and Case Studies of Mass Death* / Ed. by I.Walliman, M.Dobkowski. – Westport, 1987. – P.239–240.

¹⁶ *Horowitz I.L.* State Power and Mass Murder. – New Brunswick, 1976. – P.18.

Дослідник зазначає: «До офіційного визначення геноциду потрібно додати соціологічні умови. Насамперед має бути виконано дві умови: по-перше, геноцид представляє собою систематичні, тривалі у часі зусилля, скеровані на ліквідацію національної групи, зазвичай меншості; по-друге, він є наслідком ґрунтового політичного курсу, котрий забезпечує конформізм і співучасть громадян»¹⁷. Геноцид І.Горовітц визначав як «упорядковане та систематичне винищення беззахисного населення державним бюрократичним апаратом», підкреслюючи, що навіть масові вбивства, учинені силами, що не є носіями державної влади, уважатися геноцидом не можуть¹⁸.

Дехто з дослідників допускає, що безпосередніми виконавцями вбивств можуть бути й особи, які формально не перебувають на державній службі, але діють від імені державної влади. Однак, описуючи такі випадки, американський фахівець із політичного насилля та геноцидів М.Мідлярський (нар. 1937 р.) висловлює переконання, що геноцид завжди має «спонсоруватися державою»¹⁹. Відповідно до запропонованих ним оцінок, масове насилля можна класифікувати як геноцид лише тоді, коли систематичні вбивства є частиною урядової політики, котра, своєю чергою, має екстермінаційні цілі. Крім цього, М.Мідлярський зазначає, що вразливість призначеної до винищення суспільної групи виникає внаслідок спланованих дій владного режиму²⁰.

На сьогодні існує лише один прецедент спроби кваліфікувати на міжнародному рівні як геноцид неурядове насилля. Цим імовірним геноцидом, до вчинення якого можливо були причетні недержавні сили, стали масові вбивства, скоєні у жовтні 1996 – травні 1997 рр. у східних провінціях Республіки Заїр, де місцеві партизани з Альянсу демократичних сил звільнення Конго-Заїру під командуванням Л.-Д.Кабіли, спільно з військами Руанди та Уґанди, що вторглися до країни, фізично знищили або створили умови для смерті від голоду і хворіб від 200 до 220 тис. руандійських біженців-гугу. Утім в офіційному звіті ООН у цій справі, який зафіксував у Заїрі (з травня 1997 р. – Демократична Республіка Конго) 617 серйозних випадків масового насилля та порушення міжнародних норм у період 1993–2003 рр., міститься лише припущення, що події 1996–1997 рр. можна визначити як геноцид. Зокрема в документі (§522) зазначено: «Важливо провести повне судове розслідування для того, щоб прояснити події, які відбулися в 1996–1997 рр. [...] тільки таке розслідування та судовий розгляд зможуть вирішити, чи становлять ці інциденти злочин геноциду»²¹.

У березні 2015 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини висловило звинувачення в організації геноциду шиїтів, язидів і

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid. – P.18–19.

¹⁹ *Midlarsky M.* The Killing Trap: Genocide in Twentieth Century. – Cambridge, 2005. – P.22.

²⁰ Ibid.

²¹ Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the situation of human rights and the activities of her Office in the Democratic Republic of the Congo. 12 July 2013.

християн, який здійснювали терористи з «Ісламської держави» в Північному Іраку й Сирії. Однак, слід підкреслити, що хоча це формування й не мало міжнародного визнання, воно фактично контролювало велику територію, представляючи там по суті суверенну владу, яка володіла значними ресурсами, розбудувала мережу управлінського апарату. Цю ситуацію навіть за найбільшого бажання не можна порівняти з подіями на Волині 1943 р., де головною мілітарною й адміністративною силою були німці.

***

Зіставляючи накреслену дослідниками геноцидів схему розгортання передумов для геноцидних дій і реальний перебіг подій українсько-польського конфлікту 1943 р. на Волині, варто проаналізувати наступні елементи: ідеологія; суспільне виключення, віктимізація та соціально-економічна дискримінація потенційних жертв; організація й ресурси сил, звинувачених у масовому винищенні.

Ідеологія. Виняткове значення ідеологічної складової геноциду відзначає переважаюча більшість дослідників. Особливо наголошують на цьому Е.Стауб, М.Г.Какар, Е. де Форже, А.Альварес²² та ін. Американська політологиня німецького походження Б.Гарфф (нар. 1942 р.) проаналізувала 37 випадків геноцидних дій і політициду, що відбулися у світі в період 1955–2001 рр. На основі опрацьованого матеріалу дослідниця дійшла висновку, що майже в усіх цих випадках простежується чітке ідеологічне підґрунтя масового насилля. Іншим важливим висновком стало те, що всі випадки масової екстермінації цивільного населення у другій половині ХХ ст. було організовано державною владою²³.

Усі визнані на міжнародному рівні випадки геноциду у ХХ ст. (вірмен в Османській імперії, українців під час Голодомору 1932–1933 рр., євреїв і циган у Третньому Райху та на окупованих нацистами територіях, камбоджійців у період правління червоних кхмерів, тутсі в Руанді) були наслідком реалізації ідеологічних постулатів, зафіксованих як чітка й однозначна політична доктрина, що мала вигляд урядової програми. Ідеологічною підставою до винищення вірмен стали ідеї пантюркізму та панісламізму, котрих дотримувалася молодотурецька партія «Єднання і прогрес», яка перебувала при владі в Османській імперії 1908–1918 рр. Масове знищення євреїв та циган

²² *Staub E.* Overcoming Evil: Genocide, Violent Conflict and Terrorism. – Oxford, 2010. – 581 p.; *Kakar M.* Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979–1982. – Berkeley, 1995. – 392 p.; *Des Forges A.* The Ideology of Genocide // African Issues. – Vol.23. – Iss.2. – 1995. – P.44–47; *Alvarez A.* Governments, Citizens, and Genocide: A Comparative and Interdisciplinary Approach. – Bloomington, 2001. – 224 p.; *Idem.* Adjusting to Genocide: The Techniques of Neutralization and the Holocaust // Social Science History. – Vol.21. – №2. – 1997 (Summer). – P.139–178; *Idem.* Destructive Beliefs: Genocide and the Role of Ideology // Towards a Criminology of International Crimes / Ed. by R.Haveman, A.Smeulers. – Antwerp, 2008. – P.213–231.

²³ *Harff B.* No Lessons Learned from the Holocaust? Assessing Risks of Genocide and Political Mass Murder since 1955 // American Political Science Review. – Vol.97. – №1. – 2003 (February). – P.61.

німецькі нацисти виправдовували своїми расовими теоріями й відповідним законодавством, кодифікованим у 1933–1941 рр. В основі геноцидної політики радянських комуністів і камбоджійських червоних кхмерів лежали марксистські уявлення про нібито «прогресивні» та «приречені на відмирання» суспільні класи, а також про принципову можливість «перебудувати світ», користуючись радикально насильницьким інструментом – «диктатурою пролетаріату». Ідеологічною основою винищення тутсі в Руанді слугував пропагований на державному рівні моральний кодекс «Десять заповідей гуту», опублікований 1990 р.

Слід наголосити, що всі згадані ідеологічні системи були широко популяризовані в рамках офіційної політики. Ще одним важливим моментом стало те, що всі ці ідеологічні системи пропагувалися впродовж тривалого часу: від чотирьох – семи (Османська імперія, Третій Райх, Камбоджа, Руанда) до дванадцяти (СРСР) років.

Український націоналістичний рух у ставленні до поляків, утім як і до всіх інших національних меншин, не виробив чіткої та однозначної ідеологічної програми стратегічного рівня. Свою позицію щодо національних меншин українські націоналісти назагал пов'язували з їх лояльністю до майбутньої української держави, не декларуючи жодних апріорно дискримінаційних принципів, що їх можна було б трактувати расистськими або шовіністичними. Як переконливо продемонстрували це у своїх студіях В.В'ятрович, В.Деревінський, Р.Кутовий, О.Стасюк²⁴, вимоги «усунення всіх окупантів із українських земель» у жоден спосіб не можна ототожнювати з геноцидними доктринами комуністів чи нацистів. Спроби представити як ідеологічні підвалини полонофобії окремі радикальні ідеї або ксенофобські настрої, котрі подекуди циркулювали у замкнених та вузьких середовищах українського націоналістичного політикуму (наприклад «Українську воєнну доктрину» М.Колодзінського), безпідставні. Ці ідеї ніколи не використовувалися у широкій пропагандистській кампанії.

Український націоналістичний рух на західноукраїнських землях, який із моменту свого виникнення перебував у підпіллі й зазнавав переслідувань як польської, так і радянської та німецької влад, не володів достатніми пропагандистськими ресурсами, що дозволяли б ефективно поширювати власні ідеологічні установки. Окремо слід відзначити, що успішність пропагандистської кампанії великою мірою залежить від авторитету суверенної влади, який легітимізує ідеологічні складові цієї пропаганди, а українські націоналісти такою владою не володіли.

²⁴ В'ятрович В. Польське питання в ідейно-політичних засадах ОУН(б) // Україна у Другій світовій війні: українсько-польські стосунки. – Л., 2005. – С.288–304; Деревінський В. Ставлення ОУН(б) і УПА до сусідніх народів і національних меншин. – К., 2006. – 148 с.; Його ж. Польське питання в етнонаціональній концепції ОУН // Український визвольний рух. – Вип.12. – Л., 2008. – С.163–180; Кутовий Р. Політика ОУН(б) щодо польського населення Волині в роки німецько-радянської війни // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Вип.22. – Луцьк, 2010. – С.100–112; Стасюк О. Позиція ОУН стосовно українсько-польських взаємин // Україна у Другій світовій війні: українсько-польські стосунки. – Л., 2005. – С.171–189.

Серед українських мешканців Волині дійсно існували антипольські настрої та упередження, але вони мали зовсім інші джерела, аніж націоналістична пропаганда, як це намагалися свого часу представити радянські, а тепер й окремі польські дослідники. Певною мірою, ці настрої були спадком антипольської та антикатолицької пропаганди тих часів, коли волинські землі входили до складу Російської імперії. Свій внесок у зростання антипольських настроїв зробила комуністична пропаганда в період 1939–1941 рр., котра гіпертрофовано наголошувала на дискримінаційній національній і соціальній політиці польської держави щодо українців, білорусів та євреїв. Але головним мотиваційним чинником, який формував ставлення українців до поляків, стали практичні дії польської влади міжвоєнного періоду, а також позиція частини польських мешканців краю в період німецької окупації, що проявлялася як у симпатіях до комуністичних партизанів, так й у спробах використати шляхом інтриги проти українців німецьку окупаційну адміністрацію.

Підготовка. Теоретичні підвалини вивчення «підготовчого періоду» геноциду заклала наприкінці 1970-х рр. американська соціологиня Г.Фейн (нар. 1934 р.). Студіюючи універсальні особливості, які, на її думку, притаманні кожному з відомих випадків геноциду, вона виділила особливе значення початкового етапу штучного відчуження групи, визначеної для знищення, від решти суспільства. Такий процес дослідниця назвала віктимізацією жертви, свідомим формуванням соціальних умов, які виключають співчуття до призначених на масове винищення людських груп і представляють їх екстермінацію як логічний та неминучий наслідок поведінки самих членів цих груп²⁵.

Нерозривність підготовчих дій до геноциду й самого масового винищення відзначають у своїх працях Дж.Веллер, М.Мідлярський, Е.Стауб, Д.Фаерштайн, Ж.Семелен²⁶ та ін. Існують десятки праць, в яких ретельно відтворено покрокову стратегію організаторів Голокосту (дослідження Р.Гільберга, А.Айзенбаха, С.Фрідландера, Г.Фрідлендера)²⁷, геноциду вірмен (розвідки Д.Блоксгема, Р.Кеворкяна)²⁸, геноциду в Руанді (студії С.Штрауса, Т.Рогалля)²⁹.

²⁵ *Fein H.* Accounting for Genocide: The Political Uses of Massacre and Genocide. – New York, 1979. – P.210.

²⁶ *Waller J.* Becoming Evil: How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing. – New York, 2002. – 351 p.; *Midlarsky M.* The Killing Trap: Genocide in Twentieth Century. – Cambridge, 2005. – 463 p.; *Staub E.* Overcoming Evil: Genocide, Violent Conflict and Terrorism. – Oxford, 2010. – 581 p.; *Feierstein D.* Genocide as Social Practice: Reorganizing Society under the Nazis and Argentina's Military Juntas. – New Brunswick, 2014. – 276 p.; *Semelin J.* Purify and Destroy: The Political Uses of Massacre and Genocide. – New York, 2009. – 352 p.

²⁷ *Hilberg R.* The Destruction of the European Jews. – 3ed. – New Haven, 2003. – 1354 p.; *Eisenbach A.* Hitlerowska polityka zagłady żydów. – Warszawa, 1961. – 704 p.; *Friedländer S.* Nazi Germany and the Jews. 2 Vols. The Years of Persecution, 1933–1939. – New York, 1997. – 464 p.; The Years of Extermination: Nazi Germany and the Jews, 1939–1945. – New York, 2007. – 896 p.; *Friedlander H.* The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution. – Chapel Hill, 1995. – 431 p.

²⁸ *Bloxham D.* The Great Game of Genocide: Imperialism, Nationalism, and the Destruction of the Ottoman Armenians. – Oxford, 2005. – 329 p.; *Kévorkian R.* The Armenian Genocide: A Complete History. – New York; London, 2011. – 1040 p.

²⁹ *Straus S.* The Order of Genocide: Race, Power and War in Rwanda. – Ithaca, 2006. – 273 p.; *Rogall T.* The Economics of Genocide and War. – Stockholm, 2015. – VIII + 243 p.

Важливою передумовою для ефективної ідеологічної обробки суспільної думки з метою формування образу ворога, поступової віктимізації та суспільного виключення майбутніх жертв є попереднє послаблення їх соціальної активності, соціально-економічна ізоляція. У такий спосіб організатори геноциду добиваються реалізації відразу трьох цілей. По-перше, зростають упередженість і негативні стереотипи проти призначеної до винищення групи серед загалу населення; по-друге, посилюється зневага, соціальна апатія та параліч волі до опору у середовищі самої групи, яка соціально упосліджується; по-третє, позбавлена можливостей для нормальної життєдіяльності людська група починає маргіналізуватися у соціально-економічному плані, що надає організаторам геноциду додаткових аргументів для її соціальної стигматизації (перенесення негативних рис окремих індивідів як соціально-культурного маркера на цілу групу осіб). Досягнути цих трьох цілей можна лише шляхом послідовної дискримінації такої групи за допомогою адміністративних і правових заходів, запровадити які здатна лише суверенна державна влада.

Такий процес соціального виключення, віктимізації й дискримінації потенційних жертв має бути доволі тривалим, принаймні кілька років, перш ніж з'являться стабільні результати. Весь цей період організатори геноциду повинні інтенсивно підтримувати атмосферу соціальної та культурної неприхильності до призначеної на масове винищення групи, постійно підігрівати серед загалу населення ксенофобські й шовіністичні настрої.

В Османській імперії період посиленого культурного та соціально-економічного тиску на вірмен тривав упродовж 1908–1915 рр. Поступове соціальне виключення та віктимізація євреїв і циган Третього Райху розпочалися 1933 р. з приходом до влади нацистів, тож до початку Другої світової війни ця політика також реалізувалася вже не один рік. Активна фаза соціального упослідження українських селян розпочалася у СРСР навесні 1929 р. із розгортанням масової колективізації та наступного розкуркулення, за понад три роки до початку голоду 1932–1933 рр. У контрольованих червоними крмерами районах Камбоджі соціальні експерименти з «перебудови» суспільства відбувалися п'ять років, перш ніж режим Пол Пота вдався до геноцидних дій. Віктимізація руандійських тутсі почалася за чотири роки до їх масового винищення.

У випадку подій на Волині немає навіть натяку на таке тривале і свідоме формування українською стороною образу ворога, спроб дегуманізувати волинських поляків, шляхом соціально-економічної дискримінації перетворити їх на соціальних вигнанців та аутсайдерів. Навіть за бажання українські націоналісти не змогли б реалізувати таке масштабне завдання, оскільки не володіли відповідними владними повноваженнями, адміністративним і бюрократичним апаратами, за допомогою котрих можна було б соціально й культурно маргіналізувати та економічно виснажити польських мешканців Волині. Крім цього, слід зважати й на те, що така підготовка геноцидних дій мала б початися ще до вересня 1939 р., за польської влади на волинських землях, або принаймні в період 1939–1941 рр., коли західноукраїнські

терени перебували під комуністичною адміністрацією, а українські націоналісти самі були переслідуваною групою.

Основним чинником, який не дає підстав говорити про підготовку українськими націоналістам суспільних настроїв до «остаточного вирішення польського питання», є той факт, що українці у складі міжвоєнної Польщі перебували в культурно, а часто й соціально упослідженому (порівняно з поляками) становищі, а отже навіть за найбільшого бажання не могли віктимізувати чи дискримінувати тих, хто стояв на вищому від них щаблі соціальної драбини.

Організація та ресурси. Для виконання геноцидних дій необхідні великі сили та ресурси. Однією з головних умов практичного здійснення геноциду виступає монополія на застосування насилля, а також суттєва перевага у силах, котра дозволяє, з одного боку, ефективно контролювати великі території, а з іншого – тривалий час утримувати там високу інтенсивність геноцидних дій. Організатори геноциду зазвичай ще на підготовчому етапі блокують терени, де має відбутися масова екстермінація, так, аби представники призначених до винищення груп не могли їх неконтрольовано залишити. Така блокада потребує великого матеріального та людського потенціалу, розбудованого й ефективного бюрократичного апарату.

Особливе значення під час геноциду відіграють спеціальні формування потенційних виконавців масових убивств цивільного населення. Такі формування зазвичай створюють заздалегідь для найбільш брутальних і кривавих акцій. Канадський психолог українського походження А.Бандура (нар. 1925 р.) у своїх дослідженнях переконливо показав, що без радикальних та спеціально підготовлених груп, які «генерують насилля», неможливе жодне зростання масштабної соціальної агресії³⁰.

Провідну роль на першому етапі винищення вірмен в Османській імперії відіграли парамілітарні формування «Гамідіє» (букв. «ті, що належать [султанові] Гаміду»), винищенням євреїв і циган у Третньому Райху займалися айнзатцгрупи поліції безпеки та СД, а також частини, що входили до структур підрозділів СС «Мертва голова», виконавцями найбільш брутальних актів геноциду в Камбоджі були бійці загонів «Сантебаль» (букв. «вартові спокою»), а в Руанді – добровільні формування «Інтерагамве» («ті, що діють разом») та «Імпузамугамбі» («ті, що мають спільну мету»). Усі ці формування створювалися з конкретною метою, а їх члени зазнавали потужної ідеологічної обробки, що мала подолати моральний опір перед убивством цивільних беззахисних людей (зокрема жінок і дітей). Також слід відзначити, що всі ці формування було створено задовго до того, як почалася масова екстермінація призначеного до винищення населення. До моменту свого практичного застосування ці геноцидні структури існували два роки – у Руанді, чотири роки – у Камбоджі, шість років – у Третньому Райху, п'ятнадцять років – в Османській імперії. Примітно, що й «буксирні бригади», які під час Голодомору 1932–1933 рр. безпосередньо займалися конфіскацією зерна в українських селян, було створено в 1929 р., тобто за три роки до початку терору голодом.

³⁰ Bandura A. Aggression: A Social Learning Analysis. – Englewood Cliffs, 1973. – P.61.

Нічим подібним українська сторона на Волині в 1943 р. не володіла. Бойові підрозділи УПА лише почали формуватися. Їх чисельність у регіоні навесні – улітку 1943 р. була надто малою, аби здійснювати систематичні узгоджені напади на велику кількість польських сіл, водночас ведучи збройну боротьбу проти радянських партизанів і німецької окупаційної адміністрації. Геноцидні дії неможливо скоординовано здійснити на великих територіях без контролю шляхів сполучення й комунікаційних мереж. Натомість український партизанський рух на Волині в 1943 р. був здатний лише впродовж незначного часу та локально, себто на обмежених територіях, контролювати порівняно невеликі райони. Антипольські акції українських повстанців 1943 р. ймовірно переслідували насамперед тактичну мету, яка полягала в послабленні впливів одного з противників – радянських партизанів, котрі отримували підтримку від цивільного польського населення краю.

***

Керуючись методикою, яку застосовують у рамках геноцидних студій, слід відзначити наступне. Український націоналістичний рух не мав чітко сформульованої антипольської ідеології, яка примусово нав'язувала б концепцію українського домінування та соціально-культурної маргіналізації польського населення, що своєю чергою є безумовною підставою для організації та виправдання геноцидних дій. Ідеологія українського націоналізму у жоден спосіб не легітимізувала упередженого й негативного ставлення до поляків як етнічної групи, не пропагувала вищості українців над іншими народами.

Українська сторона не здійснювала жодних заходів, котрі можна було б кваліфікувати як підготовку до геноциду (заохочення соціального виключення та дискримінації польського населення, що мали б послабити його здатність до опору; пропагандистська дегуманізація й дискредитація волинських поляків; послідовне формування образу ворога тощо). Українські націоналісти не намагалися створити соціальних механізмів, які можна було б використати для посилення вразливості та беззахисності поляків, що мешкали на Волині, розриву їх соціальних зв'язків з українським населенням краю, суспільної ізоляції та маргіналізації.

Українські повстанці на Волині в 1943 р. не мали військових, організаційних ресурсів, які давали б їм можливість здійснити злочин геноциду щодо польського населення регіону. Ані організаційні можливості, ані збройний потенціал, що ними володів український націоналістичний рух, не були достатніми для того, аби вчинити систематичну, скоординовану і тривалу у часі кампанію геноцидних дій. Українська сторона під час Другої світової війни не здійснювала ефективного контролю волинських теренів, а також не мала монополії на насилля. Окремо слід підкреслити, що масове насилля цього періоду на Волині не було одностороннім.

Таким чином, оцінювати антипольські акції українського партизанського руху на Волині 1943 р. як заздалегідь спланований та організований геноцид підстав немає.

REFERENCES

1. Alvarez, A. (1997). Adjusting to Genocide: The Techniques of Neutralization and the Holocaust. *Social Science History*. Vol.21. №2. (Summer). 139–178.
2. Alvarez, A. (2001). *Governments, Citizens, and Genocide. A Comparative and Interdisciplinary Approach*. Bloomington: Indiana University Press.
3. Alvarez, A. (2008). Destructive Beliefs: Genocide and the Role of Ideology. *Towards a Criminology of International Crimes*. Ed. by Haveman R., Smeulers A. Antwerp: Intersentia. 213–231.
4. Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc.
5. Barta, T. (1987). Relations of Genocide: Land and Lives in the Colonization of Australia. In *Genocide and the Modern Age. Etiology and Case Studies of Mass Death*. Ed. by Walliman I., Dobkowski M. Westport: Greenwood Press. 237–251.
6. Bloxham, D. (2005). *The Great Game of Genocide: Imperialism, Nationalism, and the Destruction of the Ottoman Armenians*. Oxford: Oxford University Press.
7. Chalk, F., Johansson, K. (1990). *The History and Sociology of Genocide*. New Haven: Yale University Press.
8. Derevynskyi, V. (2006). *Stavlennia OUN(b) i UPA do susidnykh narodiv i natsionalnykh menshyn*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NANU. [in Ukrainian].
9. Derevynskyi, V. (2008). Polske pytan'nia w etnonatsionalnii kontseptsii OUN. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Vyp.12. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.P.Krypiakevycha. 163–180. [in Ukrainian].
10. Des Forges, A. (1995). The Ideology of Genocide. *African Issues*. Vol.23. Iss.2. 44–47.
11. Eisenbach, A. (1961). *Hitlerowska polityka zagłady żydów*. Warszawa: Książka i wiedza. [in Polish].
12. Feierstein, D. (2014). *Genocide as Social Practice: Reorganizing Society under the Nazis and Argentina's Military Juntas*. New Brunswick: Rutgers University Press.
13. Fein, H. (1979). *Accounting for Genocide: The Political Uses of Massacre and Genocide*. New York: Columbia University Press.
14. Friedlander, H. (1995). *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
15. Friedländer, S. (1997). *Nazi Germany and the Jews. The Years of Persecution, 1933–1939*. New York: Harper Collins.
16. Friedländer, S. (2007). *The Years of Extermination: Nazi Germany and the Jews, 1939–1945*. New York: Harper Collins.
17. Gallagher, A. (2013). *Genocide and Its Threat to Contemporary International Order*. London: Palgrave MacMillan.
18. *Genocide and the Modern Age. Etiology and Case Studies of Mass Death* (1987). Ed. by Walliman I., Dobkowski M. Westport: Greenwood Press.
19. Goldhagen, D.J. (1996). *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*. New York: Alfred A. Knopf.
20. Goldhagen, D. J. (2009). *Worse than War: Genocide, Eliminationism, and the Ongoing Assault on Humanity*. New York: Public Affairs.
21. Harff, B. (2003). No Lessons Learned from the Holocaust? Assessing Risks of Genocide and Political Mass Murder since 1955. *American Political Science Review*. Vol.97. №1 (February). 57–73.
22. Harff, B., Gurr, T.R. (1988). Toward Empirical Theory of Genocides and Politicides: Identification and Measurement of Cases since 1945. *Studies Quarterly*. Vol.32. Iss.3 (September). 359–371.
23. Hilberg, R. (2003). *The Destruction of the European Jews*. 3ed. New Haven: Yale University Press.
24. Horowitz, I. L. (1976). *State Power and Mass Murder*. New Brunswick: Transaction Books.

25. Johansson, K., Chalk, F. (1987). A Typology of Genocide and Some Implications for the Human Rights Agenda. In *Genocide and the Modern Age. Etiology and Case Studies of Mass Death*. Ed. by Walliman I., Dobkowski M. Westport: Greenwood Press. 3–20.
26. Kakar, M. H. (1997). *The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979–1982*. Berkeley: University of California Press.
27. Kévorkian, R. (2011). *The Armenian Genocide: A Complete History*. New York; London: I. B. Tauris.
28. Kutovyi, R. (2010). Polityka OUN(b) shchodo polskoho naselennia Volyni v roky nimetsko-radianskoi viiny. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky*. №22. Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet im. Lesi Ukrainky. 100–112. [in Ukrainian].
29. Lemkin, R. (1946). Genocide. *American Scholar*. Vol.12. №2 (April). 227–230.
30. Lemkin, R. (2005). *Axis Rule in Occupied Europe. Law of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. Clark: The Lawbook Exchange, Ltd.
31. Levene, M. (2005). *Genocide in the Age of the Nation State: The Meaning of Genocide*. Vol.1. London; New York: I. B. Tauris & Co; Palgrave MacMillan.
32. Levene, M. (2013). *The crisis of genocide. Vol.I: Devastation: the European rimlands 1912–1938*. Oxford: Oxford University Press.
33. Levene, M. (2013). *The crisis of genocide. Vol. II: Annihilation: the European rimlands 1939–1953*. Oxford: Oxford University Press.
34. Midlarsky, M. (2005). *The Killing Trap: Genocide in Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
35. Porter, J.N. (2006). *The Genocidal Mind: Sociological and Sexual Perspectives*. Lanham: University Press of America.
36. *Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the situation of human rights and the activities of her Office in the Democratic Republic of the Congo. 12 July 2013*. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/democratic-republic-congo/report-united-nations-high-commissioner-human-rights-situation-0>
37. Rogall, T. (2015). *The Economics of Genocide and War*. Stockholm: Institute for International Economic Studies of Stockholm University.
38. Rosenberg, S.P. (2012). Genocide Is a Process, Not an Event. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*. Vol.7. Iss.1 (April). 16–23.
39. Semelin, J. (2009). *Purify and Destroy. The Political Uses of Massacre and Genocide*. New York: Columbia University Press.
40. Shaw, M. (2007). *What is Genocide?* Cambridge: Polity.
41. Shaw, M. (2011). From Comparative to International Genocide Studies: The International Production of Genocide in 20th Century Europe. *European Journal of International Relations*. Vol.18. №4. 645–668.
42. Sorokin, P. (2008). *Sotsiologia revolutsiji*. Moskva: Astrel [in Russian].
43. Stanton, G.H. (2009). The Eight Stages of Genocide. *The genocide studies reader*. Ed. by S.Totten, P.R.Bartrop. New York; London, Routledge. 127–129.
44. Stasiuk, O. (2005). Pozytsiia OUN stosovno ukrainsko-polskykh vzaiemyn. *Ukraina u Druhii svitovii viini: ukrainsko-polski vzaiemyny*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.P.Krypiakevycha. 171–189. [in Ukrainian].
45. Staub, E. (1999). The Origins and Prevention of Genocide, Mass Killing and Other Collective Violence. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. Vol.5. Iss.4. 303–336.
46. Staub, E. (2010). *Overcoming Evil: Genocide, Violent Conflict and Terrorism*. Oxford: Oxford University Press.
47. Straus, S. (2006). *The Order of Genocide: Race, Power and War in Rwanda*. Ithaca: Cornell University Press.
48. Viatrovych, V. (2005). Polske pytannia v ideino-politychnykh zasadakh OUN(b). *Ukraina u Druhii svitovii viini: ukrainsko-polski vzaiemyny*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.P.Krypiakevycha. 288–304. [in Ukrainian].
49. Waller, J. (2002). *Becoming Evil: How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing*. New York: Oxford University Press.

ANDRII KOZYTSKYI

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Docent of the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries,
I. Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine), kozyckyj@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4535-8279>

UKRAINIAN-POLISH CONFLICT OF 1943 IN VOLYN: ANALYSIS ACCORDING TO THE GENOCIDE STUDIES METHODOLOGY

Abstract. The research goal. To assess the Ukrainian-Polish conflict during World War II, in particular the events of 1943 in Volyn, according to the Genocide Studies methodology. **The research methodology** relies on the general scientific methods of analysis, comparison, and generalization. Comparative-historical, structural, and systemic functional methods of research have been used, as well. **Scientific novelty.** For the first time, the Ukrainian-Polish conflict of 1943 in Volyn has been analyzed from the perspective of how these events meet the typological characteristics of genocidal acts: the structure of the phenomenon; the interdependence and the dynamics of development of its elements; the specific aspects manifested at the certain stages of genocide preparation and commitment. **Conclusions.** It is impossible to commit genocide without a lengthy period of preparation or without using specific social mechanisms that do not appear by themselves, but are the result of purposeful activities of the government machinery. The Ukrainian nationalist movement never had a well-defined anti-Polish ideology that would enforce the concept of Ukrainian domination and socio-cultural marginalization of the Polish people that would be, in its turn, an ultimate reason for the organization and propaganda justification of the genocidal acts. The Ukrainian side never took any actions that could be qualified as the preparation for the genocide (encouragement for social exclusion and discrimination of the Polish people that would make them less resistant; propaganda dehumanization and discrediting of the Poles living in Volyn; consistent shaping of the enemy image etc). The Ukrainian nationalists never tried to develop social mechanisms that could make the Poles living in Volyn more vulnerable and helpless or to shut them out of society and marginalize them. In 1943, the Ukrainian insurgents in Volyn had neither resources nor military potential to organize a systematic, well-coordinated, and lengthy campaign of genocidal acts against the Polish people living in the region. During World War II, the Ukrainian side neither effectively controlled the Volyn territories nor claimed the monopoly on violence. It should be emphasized that during that time mass violence in Volyn was not one-sided. Therefore, there are no reasons to assess the anti-Polish acts of the Ukrainian guerrilla movement in Volyn in 1943 as a pre-planned and organized genocide.

Keywords: genocide studies, Ukrainian-Polish conflict, Volyn, World War II.